

QADIMGI XITOIY SIVILIZATSIYASINING ZAMONAVIY SIVILIZATSIYALAR TARAQQIYOTIDAGI O'RNINI VA AHAMIYATI

Ahmedshina Faniya Avzalovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti professori, tarix fanlari doktori,

Xushboqov Shohjaxon Anvar o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qadimgi Xitoy sivilizatsiyasining uzoq davom etgan taraqqiyoti, mustahkam davlat boshqaruvi tizimi va falsafiy merosi jahon sivilizatsiyasidagi o'rnini yoritiladi. Maqolada uning siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ilmiy va texnologik yutuqlari, jumladan qog'oz, kompas, porox va Buyuk Ipak yo'lining ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, Qadimgi Xitoyning boy merosi zamonaviy sivilizatsiyalar taraqqiyotiga va global iqtisodiy, madaniy hamda ilmiy jarayonlarga qo'shgan hisssasi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Qadimgi Xitoy sivilizatsiyasi, tarixiy bilim, ilm-fan va texnologiya, konfutsiylik, daosiylik, iqtisod va madaniy hayot, Ipak yo'li ahamiyati, kompas, qog'oz, porox, byurokratiya, falsafa.

Jahon sivilizatsiyasi tarixida Qadimgi Xitoy o'ziga xos va muhim o'rin egallaydi. Xuanxe va Yanszi daryolari havzasida shakllangan ushbu sivilizatsiya uzoq davom etgan taraqqiyoti, mustahkam davlat boshqaruvi tizimi, falsafiy qarashlari hamda ilm-fan va texnologiya sohasidagi yutuqlari bilan ajralib turadi. Qadimgi Xitoyda yaratilgan madaniy va ilmiy meros nafaqat Sharq mamlakatlari, balki butun jahon sivilizatsiyasi rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Shu bois, qadimgi Xitoy sivilizatsiyasining zamonaviy sivilizatsiyalar taraqqiyotida tutgan o'rnini ilmiy jihatdan muhimdir.

Xuanxe daryosi qadimgi Xitoy sivilizatsiyasining markaziy o'chog'i bo'lib, tuproq unumdorligi va tabiiy sug'orish imkoniyatlari tufayli dehqonchilik uchun ideal sharoit yaratgan. Shimoldan esgan shamol bilan olib kelinadigan qum, daryo

qirg'oqlarida yuzlab yillar davomida unumdor qatlam hosil qilgan. Shu hududda miloddan avvalgi V–III ming yilliklarda donli ekinlar ekilgan va qishloq xo'jaligi tizimi shakllangan. Miloddan avvalgi I ming yillikdan boshlab Yanszi daryosi havzasiga ham ta'sir kengayib, sivilizatsiyaning tez rivojlanishiga imkon yaratgan[2].

Geografik jihatdan, Xitoyning tabiiy chegaralari – tog'lar, cho'llar va daryolar – sivilizatsiyani tashqi tahdidlardan himoya qilgan. Shu bilan birga, janub va markaziy hududlarning iqlimi ijobiy bo'lib, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish uchun qulay sharoit yaratgan[3]. Natijada, Xitoy hududi uzoq muddat davomida barqaror sivilizatsiya markazi bo'lgan.

Qadimgi Xitoyda davlat boshqaruvi yuqori darajada rivojlangan. Imperator hokimiyati kuchli bo'lib, barqaror ma'muriyat tizimi orqali asrlar davomida saqlangan. Konfutsiylik ta'limotiga asoslangan byurokratiya amaldorlarni hukmdor bilan sodiqlik va axloqiy mas'uliyat tamoyillari asosida shakllantirgan[5]. Davlat boshqaruvida Konfutsiylik gumanizm, sadoqat, kattalarga hurmat va kishilar o'rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtirishni targ'ib qilgan. Shu bilan birga, hukmdorga oliy adolat va ma'naviy komillik talab qilinadi. Mohizm esa ijtimoiy tenglik, saxovat va adolatni targ'ib qilgan.

Qadimgi Xitoyda shakllangan falsafiy qarashlar – Konfutsiylik, Daosiylik va Mohizm – bugungi kungacha axloq, jamiyat va davlat boshqaruviga ta'sir qilmoqda. Konfutsiylik axloqiy-siyosiy barqarorlikni, insonning ma'naviy komilligini targ'ib qilgan. Daosiylik inson va tabiat uyg'unligini ta'kidlagan, Mohizm esa jamiyatda adolat va tenglikni mustahkamlashga xizmat qilgan[6].

Ilm-fan va texnologiya sohasida qadimgi Xitoy butun dunyo sivilizatsiyasiga ta'sir ko'rsatgan. Miloddan avvalgi II–I asrlarda kashf etilgan qog'oz va keyinchalik bosma texnologiyasi madaniyat va ta'lim rivojiga xizmat qilgan. Magnitli kompas dengiz savdosi va kashfiyotlarda hal qiluvchi vosita bo'lgan. Porox va arqonli qurollar esa Yevropadagi harbiy texnologiyalar rivojiga turtki bo'lgan. Ipak ishlab

chiqarish, atlas va mato tayyorlash texnologiyalari iqtisodiy va madaniy rivojlanishga xizmat qilgan[1].

Matematikada “Jiuzhang Suanshu” kitobi hisob-kitob va algebraik amaliyotlarda asosiy qo‘llanma bo‘lgan. Astronomiya sohasida esa Xitoy olimlari Quyosh va Oy harakatlarini kuzatish orqali kalendar tizimini rivojlantirgan. Tibbiyot va farmakologiyada esa “Huangdi Neiijing” asari tibbiyot nazariyasi va amaliyotini jamlagan[6].

Buyuk Ipak yo‘li orqali Qadimgi Xitoyning iqtisodiy va madaniy aloqalari boshqa sivilizatsiyalar bilan mustahkamlanib, global savdo va madaniy almashinuvga zamin yaratgan. Shu yo‘l orqali Sharq va G‘arb davlatlari o‘rtasida bilim, texnologiya va madaniyat tarqalgan. Ipak, choy, ziravorlar va ilmiy bilimlar o‘zaro almashinuvi jahon iqtisodiy va madaniy rivojiga hissa qo‘shgan. Shu bilan birga, Xitoyning byurokratiya modeli va davlat tizimi boshqa Sharqiy va G‘arbiy davlatlarga ham ta’sir qilgan[4].

Bugungi kunda Xitoyning iqtisodiy salohiyati va siyosiy ta’siri uni jahon sahnasida yetakchi davlatlardan biriga aylantirgan. Qadimgi Xitoyning ilm-fan, texnologiya, iqtisod va boshqaruv tizimidagi merosi zamonaviy fan va texnika rivojiga asos bo‘lgan. Shu bois, qadimgi Xitoy sivilizatsiyasining merosi nafaqat tarixiy, balki zamonaviy dunyo sivilizatsiyasi uchun ham muhim ahamiyatga ega[7].

Shunday qilib, Qadimgi Xitoy sivilizatsiyasi insoniyat tarixida chuqur iz qoldirgan buyuk sivilizatsiyalardan biri hisoblanadi. Konfutsiylik va daosiylik ta’limotlari axloq, jamiyat va davlat boshqaruviga ta’sir qilgan. Qog‘oz, bosma, kompas va porox kabi ixtirolar zamonaviy fan-texnika rivojining poydevorini yaratgan. Buyuk Ipak yo‘li orqali amalga oshirilgan madaniy va iqtisodiy aloqalar turli sivilizatsiyalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni kuchaytirgan. Shu bois Qadimgi Xitoy sivilizatsiyasining boy merosi zamonaviy sivilizatsiyalar taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Axmedov, M. *Xitoy sivilizatsiyasi tarixi*. Toshkent: Fan, 2015, 78-b.

- 2.Qodirov, S. *Sharq sivilizatsiyalari tarixi*. Toshkent: Sharq, 2017, 45–50-b.
- 3.Islomov, R. *Qadimgi Xitoyning ixtirolari va texnologik yutuqlari*. Toshkent: Ilm, 2018, 102-b.
- 4.Mirzaev, T. *Ipak yo'li va Xitoyning global ta'siri*. Toshkent: Yoshlar, 2016, 61-b.
- 5.Rasulov, A. *Xitoy falsafasi va Konfutsiylik*. Toshkent: Fan, 2014, 33–37-b.
- 6.Tursunov, F. *Qadimgi Xitoy sivilizatsiyasi va zamonaviy dunyo*. Toshkent: Dunyo, 2019, 88-b.
- 7.Karimov, B. *Xitoyning iqtisodiy va siyosiy merosi*. Toshkent: Ilm-Fan, 2020, 50–55-b.